

УДК 821.161. "18"–14.09:39

ББК 83.3 (4 Укр)

ПАМ'ЯТНИКИ ШЕВЧЕНКОВІ НА ПРИКАРПАТТІ

П. І. Арсенич

Член Наукового товариства ім. Шевченка;

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра історії України; 76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

У статті на основі архівних та публікованих матеріалів і джерел висвітлюється історія спорудження пам'ятників Великому Кобзарю на Прикарпатті.

Ключові слова: *Шевченко, пам'ятники, скульптура, Івано-Франківщина, вшанування.*

Історія спорудження пам'ятників Т. Шевченкові на території Івано-Франківської області уже частково висвітлювалася в газетних статтях та окремих наукових дослідженнях. На основі публікацій професорів В. Грабовецького, В. Полека, спогадів і повідомлень тогочасної преси та власних досліджень хочемо ширше висвітлити це питання.

Наперекір австрійським і польським властям галичани за ініціативою передової інтелігенції в річниці від дня народження або смерті Т. Шевченка будували на зібрані кошти пам'ятники великому Кобзареві, в основному з каменю у вигляді скелі або зрізаної піраміди, куди вмонтовували портрет Шевченка, або висипали символічні шевченківські могили – імітації могили в Каневі, влаштовували святкові концерти.

Перші скульптурні зображення Шевченка у вигляді погруддя виготовили за власні кошти мешканці Коломиї і Косова. Близько 1870 року львівський скульптор Тадеуш Баронч, за походженням вірменин, навчаючись у Флоренції (Італія), як дипломну роботу виготовив із мarmуру погруддя Шевченка. В 1877 році воно було представлено на Львівській крайовій виставці. Де знаходиться погруддя зараз – невідомо.

На Прикарпатті своєрідним пам'ятником Шевченкові став пам'ятний камінь на високій Сокільській скелі в с. Тюдів біля Кут. Це – чотиригранний кам'яний стовп, що звужується доверху. Його витесали гуцульські майстри із суцільного каменя в середині XIX століття. На цьому пам'ятнику, що мав спочатку інше призначення, викарбували Шевченкові слова:

*Схаменіться! Будьте люде,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди –
Настане суд...*

Цей напис бачив Богдан Лепкий, який влітку 1894 р. приїжджав на відпочинок в с. Розтоки до о. Ковблянського. Письменник згадував: "...Між Кутами і Тюдовом – висока скеля над Черемошем Сокільська, яку так любив Федькович, зробила на мене сильне враження, як жодна гора в світі. Під Сокільським написав я тоді вірш: «Гей, чудові наші гори». Між Тюдовом і Розтокамаи напала нас буря. Я скрився перед нею до гостинного дому о. Ковблянського і там написав тої самої днини образок «На Сокільським» (надруковано в газетах «Діло» за 1900 р. від 29 січня та «Руслані» за 1901 р., 30 березня). В нарисі «На Сокільським» Б. Лепкий писав, що серед кам'яних брил "біліє одна висока і тонка, як стовп. То фігура пана старости. І дивне диво! На найширшій гранці, на білому камені колони, я прочитав великими гарними буквами витесані незабутні слова: «Схаменіться, будьте люде...»

Не знаю, чи можна було вибрати краще місце для отих слів. Здається, що зверху Сокільського якийсь могутній голос кличе "Схаменіться!" – здається, що ціла розгукана природа звіщає хвилю, коли "розкуються заковані люди – постане су-у-уд!"

У домі Ковблянських я питався домашніх, хто вписав на старостинським стовпі Тарасові слова. Не знали. Вже і жандарми слідили, але годі. Що зітруть, то знов хтось напише" (Лепкий Б. Твори в двох томах Т.1. –Київ: Наукова думка, 1997. – С.435).

З повідомлення в газеті «Неділя» (1911, № 27-28) довідуємося, що на зворотній стороні цьогоobelіска були ще такі слова Кобзаря: "Борітеся – поборете". Отже, цейobelіск мав інше призначення. На ньому Шевченкові слова, за свідченням судді М. Сміха та Ольги Стефанович, писали львівські студенти Ярослав і Роман Стефановичі, які приїхали на канікули в Кути до свого родича, священника Володимира Стефановича.

До пам'ятника піднімалися, мабуть, Іван Франко, Леся Українка (1901), Марко Черемшина та інші. Згодом пам'ятник було знищено. Про його вигляд можемо судити лише із зображення на поштової листівці, що була випущена в Станиславові в 1900-х роках. А нещодавно фотографію цього пам'ятника ми знайшли в архіві Ф. Вовка в Ленінградському етнографічному музеї народів СРСР. Напис на звороті засвідчував, що це пам'ятник Люблінській унії. Ф. Вовк проводив антропологічні та етнографічні дослідження на Гуцульщині в 1904–1906 роках. І тоді, мабуть, придбав цю фотографію. Очевидно, Шевченкові слова були викарбувані після 1894 року, коли культ Шевченка на Гуцульщині був уже досить поширений.

Село Вовчинець Тисменицького району. Тут у 1911 р. з ініціати-ви членів «Просвіти», культурно-громадських діячів села М. Дебенка, А. Світного, Г. Борисюка та ін. було відкрито перший пам'ятник на відзначення 50-річчя з дня смерті Шевченка, який нагадує піраміду, складену з великих кусків каменю робітниками-каменотесами Михайлом

Григорашем, Григорієм Новгородським, Григорієм Хробатином та іншими. У верхню частину вмонтовано погруддя-барельєф Т. Шевченка і мармурову табличку з написом: “Встане Україна і розвіє тьму неволі, світ правди засвітить”. На початку Першої світової війни селяни заховали барельєф із табличкою. У 1924 р. вони хотіли його відновити, але польські власті не дозволили. Лише в 1932 р. вдалося відновити барельєф, але уже з іншим текстом: “Учітеся, брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь”.

Подібний пам’ятник на кошти селян було відкрито 11 серпня 1912 року в Надіївці теперішнього Долинського району. Але форма його, як справедливо відзначив художник І. Труш, була невдалою. У статті “Шевченко в пластичному світі” («Неділя», 1912) він писав, що “хрест на такому пам’ятнику не має ніякого змісту, не відповідає світській музиці поета”. Тому цей пам’ятник було реконструйовано в 1967 р.

З нагоди сотих роковин із дня народження Т. Шевченка у Львові була випущена відозва із закликом, щоби в кожному селі на чільному місці на честь Кобзаря висипати могилу і в міру матеріальних можливостей поставити на могилі пам’ятник. І тоді, в 1914 році, такі символічні могили були висипані у селах Снятинщини – Балинцях (з ініціативи директора школи В. Барнича), Вовчківцях, Тулові. На відкритті таких пам’ятників, що мали нагадувати могилу Шевченка в Каневі, виступав у селах Снятинщини видатний письменник В. Стефаник. Він зворушливо описав процес насипання цих пам’ятних могил: “Сипали другі села на пам’ятку – та й ми. Клопіт такий був, бо старі не пускали вдень сипати, робота в полі, а ми змовились і сипали ночами: одні кіньми, другі тачками, інші лиш рискалями. Таку могилу висипали, як виліз на сам вершочок та й так ладно говорив до нас, що з цієї нашої могили будемо дивитися на велику могилу на Україні, щоби ми були всі одної мислі. Дивився так дивно, неначе б по правді на зорях бачив Україну. Потім ми повставали й співали пісні...” (Стефаник В. Твори. – 1964. – С. 197).

У наведеному уривку видатний український письменник розповів про глибоку любов трудівників Прикарпаття до Т. Шевченка, про надії й сподівання народні на скоре воз’єднання всіх українських земель. На збереженій до нашого часу фотографії бачимо В. Стефаника на висипаній могилі у селі Вовчківцях. Письменник стоїть із піднесеними руками і промовляє до селян. У виступі на шевченківському святі в Русові 10 травня 1914 р. В. Стефаник говорив: “...Читайте Шевченка (...) Там для всіх мільйонів українського народу велика книга мудрості, книга любові до України”.

Із спогадів учителя Івана Драгана, записаних в 1964 р., довідуємося, що в Балинцях посвячення шевченківської могили відбулося 16 травня 1914 р. Всіма роботами керував голова ювілейного комітету директор школи Василь Барнич, який і привіз першу тачку землі на могилу. Він звільнив на три дні від занять учнів, які радо допомагали ста-

ршим висипати цю пам'ятку. На свято був запрошений В. Стефанік. Хоч письменник переживав тоді сімейне горе – смерть дружини, він не відмовився. Його патріотичний виступ зворушив до сліз усіх присутніх. Після урочистого відкриття могили місцевий хор відспівав «Заповіт», увечері у читальні відбувся шевченківський концерт, а потім місцевий драмгурток відіграв «Вечорниці» Ніщинського. На увіковічнення цього святкового дня громадська рада села на своєму засіданні назвала головному вулицю іменем Шевченка і на межі села від Бучачок встановила дошку з написом: “с. Балинці – вул. Тараса Шевченка”. Селяни у цей день прикрашали вікна наліпками із зображенням Т. Шевченка, обведеним терновим вінком. Дохід від розпродажу цих наліпок призначався на видання популярних книг для населення.

Під час святкування 100-річчя з дня народження Шевченка було також відкрито ряд пам'ятників і меморіальних дощок, але більшість із них не збереглися. 9 березня 1914 р. в м. Городенці була відкрита пам'ятна дошка по вул. Шевченка. 25 березня 1914 р. у Станиславові в урочистій обстановці були відкриті дошка і бюст Т. Шевченка роботи львівського скульптора Г. Кузневича. На мармуровій дошці, що збереглася до наших днів (вулиця М. Грушевського, 18) золотими буквами написано: “Кобзареві України Тарасові Шевченкові 1814–1914”.

У Путятинцях, теперішнього Рогатинського району, на стіні громадського будинку була встановлена пам'ятна мармурова дошка з таким написом: “1814–1914. Великому народному поетові Тарасові Шевченкові в 100-літню річницю його уродин вдячні громадяни Путятинець”.

Пам'ятники великому Кобзареві мали нагадувати могилу в Канєві. Подібні постаменти збудовані 1914 р. у Братишеві коло Тлумача, Микулинцях біля Снятина, Косові та інших населених пунктах. 28 березня 1914 року в селі Сільці тепер Тисменицького району народними умільцями зведено пам'ятник-обеліск у формі могили. Цю урочисту подію так згадували: “... Йшли звідусіль. Йшли із Тязева і Ганнусівки, із Віктрова і Єзуполя. Йшли посріблені великою мудрістю старики. Йшли діти з матерями. Мовчки. Із похиленими головами і з виразом пошани на обличчях. І несли в руках, порепаних від важкої праці на багатіїв, немов найбільшу цінність, прості камені з Дністра. На горі всі зупинились. Наперед виступило кілька дідів, у їх вицвілих обличчях відбивалась вікова мудрість народу, його радість і сльози, непокора і воля. Обережно клали на прим'яту траву дорогоцінну ношу, з якою кожен прийшов сюди. Із рук дідів, наче естафета поколінь, камені переходили до молодих. Поволі виростала могила.

...Білий-білий дідусь розгорнув вигаптуваний рушник, і враз все навколо освітілось чарівним сяйвом. Юнак прийняв цю ношу, підійшов з нею до могили. Потім відступив назад.

На людей, на розкинуті внизу убогі, вгрузлі у землю хати, на могутній Дністер з-під смушевої шапки лагідно дивився Тарас...”

У травні 1914 р. відкрили погруддя українському пророкові у Коломиї. Кошти на пам’ятник пожертвував коломийський адвокат, поет Мелетій Кічура. У тому ж році російські війська зруйнували бюст, як і бюст Карпінського. За Польщі на місці Карпінського поставили пам’ятник Пілсудському, а на місці Шевченка “виріс” Карпінський. Українському поетові на рідній землі тоді місця не знайшлося.

Газета «Коломийське слово» (1914. – 14 травня) повідомляла, що громадська рада міста вирішила поставити в Коломиї на площі біля вулиці Архієпископа Рудольфа (тепер площа Шевченка) пам’ятник геніальному синові України та назвати той майданчик сквером Тараса Шевченка. 27 травня з цієї нагоди відбувся концерт, а увечері – комерс. Наступного дня величезний здвиг коломиїців рушив від Народного дому вулицями Костюшка (тепер Театральна), Крашевського (Івана Франка), цесаря Франца Йосифа (бульвар Лесі Українки) на вулицю Архієпископа Рудольфа. На урочистому вічі виступали голова комітету спорудження пам’ятника Ромуальд Думін, відомі громадсько-політичні діячі Галичини – Кирило Трильовський, Северин Данилович, пани Кременюк і Примак. О 3 годині дня відбувся концерт, на якому серед інших виступив і Василь Стефаник. Згодом львівський календар «Просвіти» подав велику фотоінформацію з цього свята.

На жаль, у роки Першої світової війни деякі пам’ятники і пам’ятні дошки були зруйновані царськими військами, в тому числі і в м. Коломиї.

У 90-х роках на місці зруйнованого пам’ятника було встановлено пам’ятний знак з таким текстом: “На цьому місці стояв пам’ятник Тарасові Шевченкові, відкритий 28 травня 1914 року на честь 100-річного ювілею від дня народження поета.

Був зруйнований під час Першої світової війни у вересні 1914 року військами царської Росії”.

Місто Косів. Пам’ятник Т. Шевченкові знаходиться на околиці міста, на березі ріки Рибниці – справа від дороги з Косова на Кути. Тут, на високому земляному насипі (символічній шевченківській могилі), на 3,5 метровому постаменті з сірого каменю встановлено гіпсове погруддя Кобзаря висотою 0,5 м. Загальна висота пам’ятника – 4,5 м. Пройшовши до пам’ятника 13 сходинок, читаємо: “Тарасові Шевченкові в столітні роковини уродин. Гуцульщина 1814–1914–1928”.

Пам’ятник, виконаний скульптором М. Гаврилком, урочисто відкрито 19 липня 1914 р. Один з учасників цього всенародного свята, колишній український січовий стрілець Михайло Горбовий (1896–1941), залишив нам такі спогади. “...Селяни, інтелігенція, міщани, старі і діти... всі без розбору завзято працювали. Хто мав коня – возив глину, каміння, інші вдвійку носилками носили, а решту й так-таки голіруч двигав, ко-

тив або городником дернину копав – словом, кожний щиро старався по своїх силах спричинитися як-небудь до здвигання доказу пошани і слави своєму Генієві... Могила росла таки на очах. За два дні перед відкриттям пам'ятника була прибрана зеленню площа біля могили і Народний дім. 19 липня уже зранку стали надходити маси народу, хто пішки, возами або верхи на конях з навколишніх сіл Гуцульщини та делегації із Снятинщини на чолі з духовим оркестром, із Карлова та Коломиїщини і Печеніжина теж з оркестром на чолі. Десь о 2 годині похід на чолі з оркестрою робітничого товариства “Воля” з Косова, що тривав півтори години, прибув на площу, де відбулося свято – відкриття пам'ятника. Виступали промовці Устиянович, д-р Рондяк і д-р Трильовський.

Під час промов учитель Устиянович відкрив заслону, а многотисячна маса привітала свого генія грімкими оплесками й окликами “слава”. Рівночасно оркестри заграли національний гімн “Ще не вмерла Україна”. Відтак слідували і співи, привіти численні і т.п., після чого розв'язано похід. Вечером у Народному домі відбувся концерт із багатю промовою під керівництвом учителя І Устияновича”.

Про величне шевченківське свято, якого досі не бачила Гуцульщина, нагадували робітники солеварні Михайло Дзюбей та Дмитро Кременюк, котрі теж брали участь у спорудженні могили. Косівський муляр-каменяр Микола Юсипчук виготовив постамент, на якому було встановлено погруддя Шевченка. На його відкритті 29 липня 1914 р. зібралось близько двох тисяч людей. Декламували вірші поета, співали пісні на його слова. На урочистостях виступив уродженець Косова, відомий український письменник і громадський діяч, соратник Івана Франка Михайло Павлик.

У роки Першої світової війни пам'ятник було пошкоджено, а після війни, в 1923 р., польські шовіністи намагалися повністю знищити його, та це вдалося їм лише частково. Громадськість Косова добилася у влади дозволу на відновлення пам'ятника. З допомогою згаданого вже М. Юсипчука скульптурне зображення Кобзаря знову появилось над Рибницею. Його погруддя виготовив молодий львівський скульптор А. Коверко та архітектор О. Лушпинський, постамент виконав місцевий майстер М. Юсипчук. Вдруге урочисте відкриття пам'ятника відбулося 5 серпня 1928 р. На свято прибули представники зі Львова, Коломиї та навко-лишніх сіл. На урочистостях з нагоди відкриття був присутній і Василь Стефаник. На світліні, фотокопію якої Петро Сусак люб'язно передав Музеєві освіти Прикарпаття, бачимо письменника серед інших учас-ників святкового віча. Коли зібрані біля пам'ятника почали співа-ти, заступник косівського старости наказав розійтись. Заборона викликала обурення. Промовець-поет говорив про визволення українського народу з-під ярма панської Польщі з тим, щоб “силою доказати світові, що не хочемо буржуазної Польщі”. Виступали з привітаннями предста-

вники різних організацій, а також від читалень ім. М. Павлика в Монастириську та ім. І. Франка в Москалівці – учителька Марія Григорців та ткачиха Марія Библюк. Під час Другої світової війни пам'ятник знову було пошкоджено, і знову гуцули відновили його.

Вчетверте над пам'ятником нависла загроза знищення вже напередодні 174-ї річниці Кобзаря. Тодішнє районне начальство вирішило “реконструювати” пам'ятник, але оскільки він був виготовлений з нетривких матеріалів, то в результаті багаторазових недоброякісних ремонтів опинився в аварійному стані. Крім того, його вирішили пересунути на декілька метрів від дороги у зв'язку з її розширенням. Реконструкцію пам'ятника було вирішено своєрідно, цілком у дусі застійних часів; планувалося історичний пам'ятник знести, а на його місце встановити новий, виготовлений на Львівській керамічній фабриці. Громадськість підняла голос на захист історичної пам'ятки.

Коли мені зателефонували з Косова про загрозу знищення пам'ятника, я звернувся до письменниці Валерії Врублевської, котра перебувала тоді в Івано-Франківську. На моє прохання вона тут же зв'язалася із заступником голови райвиконкому Папазовим, а потім я поїхав до Косова і переконав партійне начальство в недоцільності споруджувати новий пам'ятник. Так під тиском громадської думки постамент Шевченкові було реставровано у попередньому вигляді.

За часів окупації краю Польщею на Прикарпатті з великими труднощами вдалося відкрити декілька пам'ятників: у 1923 р. – у Стриганцях Тисменицького; у 1926 р. – в Суботові Галицького і в 1934 р. – в Усті Снятинського районів. Ініціаторами побудови пам'ятника Т. Шевченкові в с. Устя були селяни М. Ріпка і Д. Рожко, які в листопаді 1933 р. надіслали до Станиславівського воєводства проект пам'ятника (автор С. Литвиненко) з проханням дозволити його відкрити на громадській площі, де вже стояли “пам'ятники тверезості” і на “честь скасування панщини”. Лише після багаторазових домагань 18 січня 1934 р. жителям Устя було дозволено спорудити пам'ятник за кошти, надіслані емігрантами з Канади, вихідцями з села, та зібрані серед жителів. На постаменті напис: “Тарасові Шевченкові. Село Уст'є, 1934”. На відкритті пам'ятника 23 вересня 1934 р. виступали члени комітету з побудови пам'ятника Д. Рожко й учитель М. Вахнюк з Русова. Так завдяки 70 українським патріотам, зокрема Дмитру Рожку, Миколі Ріпці, а також тим, хто зібрав кошти, незважаючи на заборони з боку польської влади, вдалося спорудити в селі Усті пам'ятник. На урочистостях із нагоди його відкриття був присутній автор скульптури Сергій Литвиненко, творець пам'ятника на могилі І. Франка у Львові. У 1991 р. з ініціативи правління колгоспу “Нове життя” було споруджено новий пам'ятник роботи київського скульптора І. Дерегуса.

У повоєнний час у містах і селах області побудовано ряд чудових обелісків та пам'ятників Великому синові України.

У парку культури і відпочинку ім. І Шевченка в Івано-Франківську пам'ятник стоїть на тлі довгих віг плакучих верб. Це бюст поета на постаменті, на якому написані рядки із “Заповіту” (факсиміле поета):

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій.
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом* (Т. Шевченко).

У 1950-х роках відкрито пам'ятники в Більшівцях та Конюшках Рогатинського, Шепарівцях Коломийського районів (1951 р., автори – І. Боднарук, З. Дзиндра); Красноїллі Верховинського (1952 р., скульптор О. Здиховський); м. Калуші, смт. Гвіздці Коломийського; у 1959 р. в селах Белелуї, Видинові Снятинського районів; Отинії (1956 р., скульптор Й. Николишин); Делятині (1959 р., скульптор А. Мацієвський) та інших населених пунктах.

У дні 100-річчя з дня смерті поета відкрито пам'ятники Кобзареві в Космачі, Кутах Косівського, Ворохті, Галичі, Стратині і Путятинцях Рогатинського, Печеніжині Коломийського, Заваллі, Красноставцях Снятинського районів. Ряд пам'ятників споруджено в 1964 р. на честь 150-річчя від дня народження Шевченка, зокрема в м. Долині, Перегінську Рожнятівського, Верхній Липиці, Чесниках Рогатинського, Вікні, Городниці (скульптор А. Болюк), Топорівцях Городенківського, Биткові Надвірнянського районів та ін. Зокрема, у Биткові пам'ятник відкритий з ініціативи директора школи М. Максим'юка, а також за кошти з вистав драмгуртка та за добровільні пожертвування односельців. Автор пам'ятника – колишня репресована художниця Лідія Мороз. П'єдестал виконав Іван Кузишин у формі символічної могили з каменю, взятого з річки Бистриці Надвірнянської.

У Замулинцях Коломийського району в 1964 р. на честь Т. Шевченка посаджено два дуби, як це робили з часів Австро-Угорщини.

29 жовтня 1963 р. на загальних зборах жителів села Дори до 150-річчя з дня народження поета вирішили силами мешканців поставити пам'ятник поету на шкільному подвір'ї, біля головної дороги. Обраний комітет, який очолив директор школи Іван Пірус, розпочав збір коштів. Жителі Дори здали 586 крб., вчителі школи – 103, члени комітету 123, додали ще 168 крб. драмгуртківці за виступи з п'єсою “Назар Стодоля”. Було зібрано 880 крб. Постамент під бюст виготовив каменярь із села Ямни Микола Німук із бригадою робітників. Бюст виготовив скульптор з Івано-Франківська М. Мацієвський, а напис зробив художник із Коломиї А. Струмецький. Усі роботи було закінчено до 9 березня 1964 р., але внаслідок перешкод з боку влади пам'ятник у Дорі було відкрито аж 30 травня 1964 р. На гранітній плиті написано: “Учіться, брати мої, Думайте, читайте, І чужого научайтесь, Й свого не цурайтесь. Т. Шевченко”.

У 1966 р. з ініціативи вчителя Василя Гука було встановлено погруддя Т. Шевченка (автор пам'ятника В. Лендел) на шкільному подвір'ї в селі Іваниківці. Але влада, налякана активністю людей, заборонила урочисте відкриття погруддя. Учителя біології В. Гука було звинувачено в українському націоналізмі і засуджено. Заплановане урочисте відкриття не відбулося внаслідок заборони Богородчанським РК КПУ нібито тому, що дата його проведення – 13 червня 1965 р. – співпадала із Зеленими Святами, а насправді через те, що ініціатива встановлення погруддя Т. Шевченка належала не органам КПУ, а іваниківському освітянину з “націоналістичними поглядами”. У 1989 р. погруддя перенесли у шкільний кабінет української мови і літератури, бо за цей час воно зазнало пошкоджень. У листопаді того ж року з ініціативи Іваниківського осередку Товариства української мови ім. Т. Шевченка, очолюваного Ярославом Матієшиним, на тому ж самому постаменті було встановлено новий пам'ятник поетові. Він являє собою погруддя Т. Шевченка на триступінчастому постаменті, у верхню частину якого вмонтовано табличку прямокутної форми з написом. Автор Василь Вільшук.

Шешори. В центрі села, на високій могилі, не “серед степу широкого”, а в оточенні зелених гір стоїть п'єдестал. А на ньому – залізобетонне погруддя Тараса Шевченка, виконане скульптором Іваном Гончаром. Пам'ятник встановлено на місці зруйнованого свого часу угорцями. Ще в 1914 р. у селі була висипана символічна могила, що нагадувала гуцулам, неначе тут Канів. У 1936 р. громада села звернулася до косівського повітового староства за дозволом поставити на могилі погруддя, яке виготовив каменярь з с. Город Микола Юсипчук. Коли погруддя було таємно доставлено в село, польські жандарми заборонили його відкрити. Заховане погруддя було встановлене на могилі, висипаній за козацьким звичаєм. Та його зруйнували 1944 р. мадяри. Через 21 рік ініціатором побудови пам'ятника був голова сільради Михайлюк. Студент Київського стоматологічного інституту Я. Геврич, родом із Косова, домовився зі скульптором Іваном Гончаром, що він виготовить пам'ятник.

На відкриття пам'ятника 8 серпня 1965 року стало прибувати багато тисяч людей із Коломиї, Івано-Франківська, Львова, Чернівців, Києва. Серед них – син Івана Франка Тарас та онука Зеновія Франко, літературознавець Федір Погребенник, телеведуча Тетяна Цимбал, письменник Юрій Назаренко, журналісти В'ячеслав Чорновіл, Леонід Кореневич. Партійно-радянське керівництво Косова запросило на свято обласне начальство. І тут з'ясувалося, що дозволу на відкриття пам'ятника немає, що була необхідна спеціальна постанова ЦК про його спорудження. А тому без ухвали Києва, мовляв, з відкриттям треба зачекати. Щоб не допустити масового напливу людей, секретар обкому наказав загонові міліції обступити Шешори з усіх боків, виставити пости на дорогах і завертати машини з людьми, що їхали на свято. З автостанції

Косова у бік Шешор не вирушив жоден рейсовий автобус. Жителі райцентру і ближчих населених пунктів добиралися до села відомими тільки їм гірськими стежками. А з віддалених сіл, куди інформація не дійшла, колгоспні машини з людьми їхали до Шешор. Натикаючись на міліцейські кордони, селяни залишали транспорт і йшли далі пішки. Мене теж міліція не пустила, і довелося бічними стежками пішки йти 4 км до села. Там я застав багатьох відомих людей, серед них – письменників, студентів Львівського університету. Село одвіку не бачило водночас стільки людей. Більшість була дуже обурена заборонаю. Тільки Шевченко під білим покривалом, немов зв'язаний, понуро мовчав. Відтак, за таких обставин стихійно виник мітинг, на якому виступали В. Чорновіл, З. Франко. Т. Цимбал читала уривки з “Катерини”, поклавши до невідкритого пам'ятника квіти. За нею понесли до Кобзаря вінки і букети інші люди. Несподівано зринула пісня “На високій дуже кручі”, за нею – друга, третя... Під час співу біля мене стояли два чоловіки і розмовляли між собою. Я їм зробив зауваження, аби не заважали нам співати. Щоб заглушити спів, була дана команда духовому оркестру підійти до хористів і грати. Тоді всі перейшли від пам'ятника в долину річки, де львівський студентський хор “Гомін” та аматори з гірських сіл дали концерт.

Після цих подій у Київ надійшла доповідна про те, що “деякі особи з числа інтелігенції Києва, відомі своїми націоналістичними настроями, вирішили використати відкриття бюста Шевченка в селі Шешорах для підігрівання націоналістичних настроїв серед населення”. Горєідеологи вимагали доручити парткому і партбюро Спілки художників і Спілки письменників України обговорити негідну поведінку комуністів – скульптора І. Гончара, письменника Ю. Назаренка, кореспондента “Робітничої газети” Л. Кореневича. Збори працівників комсомольської газети “Молода гвардія” засудили поведінку свого співробітника В. Чорновола і звільнили його з роботи. Виключили з комсомолу і з третього курсу консерваторії Любомира Грабця, який був старостою і одним із керівників міжвузівського студентського хору “Гомін”. Були зроблені оргвисновки і на місці: зняли голову сільради Михайлюка, завідуючого клубом с. Шешор, а секретаря райкому КПУ з ідеології Галину Киву перевели на посаду директора художнього училища. Мене теж викликали в обласне управління КДБ і звинувачували, що я співав біля пам'ятника націоналістичні пісні. Я заперечував. Тоді один із співробітників мені сказав: “Як ти не співав, коли ти ще й нас заставляв співати”. Після цих слів я впізнав, що це той самий чоловік, якому я робив зауваження біля пам'ятника. На допиті я довідався, що то був працівник КДБ Басістий, котрий був закріплений за педінститутом, де я тоді працював викладачем.

Через тиждень, 15 серпня, пам'ятник було відкрито офіційно. У чисто партійному дусі. Уже не було вишиваних рушників, килимів, а виднілися всюди портрети Брежнєва, Леніна, лозунги, що славили

КПРС і закликали дати країні більше м'яса та надоїти більше молока. На трибуні стояли вже зовсім нові люди, спеціально підібрані доповідачі. Житель села М. Братівник вихваляв радянську владу, говорив, що на Гуцульщині майже в кожній хаті – портрети Кобзаря, прикрашені яскравими килимами, вишитими рушниками.

Ткаля і вишивальниця з Шешор Г. Василящук, яка знала напам'ять “Кобзар”, до окремих віршів Шевченка виконала тематично-декоративні рушники. За ці твори їй була присуджена Державна премія ім. Т. Шевченка (1968 р.). У 1971 р. вийшло чергове видання “Кобзаря”, проілюстроване творами Г. Василящук.

Село Стецева Снятинського району. Тут, у центрі, у чудовому сквері навпроти Палацу культури, за кошти ордена Леніна колгоспу “Перше травня” на честь 50-річчя Радянської влади в 1967 р. споруджено величний пам'ятник Кобзареві, автор якого – скульптор А. Мацієвський. Геніальний поет зображений на весь зріст. На п'єдесталі напис: “І тебе, Кобзарю, рідний, В сім'ї вольній, новій, Твої внуки пом'янули Незлим, тихим словом”.

Після застою, в час національного відродження, окремі громади сіл області з 1989 р. почали відкривати пам'ятники великому синові українського народу. Так, 2 травня 1989 р. в с. Джурові Снятинського району встановлено погруддя поета, виготовлене з цементу. Автор – Д. Хромей. У с. Воскресінцях Коломийського району 14 травня 1989 р. після трьох років боротьби сільської громади з виконками районної і обласної рад відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку. Саме тоді вперше на Івано-Франківщині Володимир Ковальчук (член РУХу, згодом депутат обласної ради (1990–1994) підняв національний синьо-жовтий прапор. Увесь майже 10-тисячний здвиг застиг від несподіванки, а відтак залунали оплески і непоодинокі: “Слава!”. Переодягнені правоохоронці розбулилися. Але інциденту не сталося.

На меморіал у Воскресінцях громада збрала 10 тисяч карбованців. Автори – Володимир і Галина Римарі, подружжя зі Львова. До цієї ж події вони виготовили понад 3 тисячі пам'ятних значків із зображенням меморіалу Тараса Шевченка і написом “Воскресінці – 89”. На п'єдесталі пам'ятника вибиті такі слова: “Беріть на коліна діти Ваші та впойте в них слово Шевченка, аби з Вас були люди. В. Стефаник”. А нижче:

*“Учітесь, читайте
і чужому навчайтесь,
і свого не цурайтесь” Т.Шевченко.*

Пам'ятник у с. Воскресіннях. 1989 р. З іншого боку пам'ятника читаємо: “І на оновленій землі врага не буде, супостата, А буде син, і буде мати, і будуть люде на землі. Т. Шевченко”.

Організаторами спорудження меморіалу були колишній директор сільської школи Павло Синиця а також Іван Стефанишин, Дмитро Ган-

цяк, Григорій Кривоносок. Виступили на святі депутат Верховної Ради СРСР, Герой Соціалістичної Праці Василь Ткачук, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка письменник Роман Іваничук, письменники Василь Скуратівський, старший науковий працівник обласного краєзнавчого музею Петро Арсенич, письменник Ярослав Ярош та інші.

У Микитинцях Косівського району пам'ятник відкритий 20 жовтня 1989 р. з нагоди 175-річчя від дня народження поета. Це – постать Шевченка (у шапці), який сидить з бандурою в руках. Фігура висотою 2,5 м виготовлена з гіпсу. Автори – Володимир та Галина Римарі. Ініціатором спорудження пам'ятника став сільський осередок Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Комітет очолив інвалід війни М. Козлан. Кошти зібрані жителями села. Під час урочистостей вперше на Косівщині прилюдно підняли національні прапори. Виступали Д. Гандзяк, В. Ткачук і майбутні депутати обласної ради (1991–1994) П. Арсенич, В. Ганущак і І. Пелипейко, письменники М. Влад, Я. Ярош. Текст на пам'ятнику:

*“Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України!”*

У 1989 р. були встановлені пам'ятники ще в селах: Кінашів, Насташине, Новий Мартинів Галицького, Джурків Коломийського, Стратин Рогатинського районів.

У 1990 р. за кошти, зібрані жителями сіл, відкрито пам'ятники Т. Шевченка у Бовшеві, Межигірцях, Перлівцях Галицького, Максимівка Долинського, Братківцях (погруддя), Павлівці (скульптор А. Басюк), Тязеві Тисменицького, Боднарові Калуського, Сопові (мармурове погруддя, автор В. Шевага) Коломийського, Липівці, Нижній Липиці, Путьятинцях Рогатинського, Красному Рожнятівського, Борщеві, Русові Снятинського (скульптор І. Ісарик). На відкритті виступали поети Я. Дорошенко і Я. Ярош.

Бронзовий пам'ятник Т. Шевченкові у 1990 р. встановлено у Радчі Тисменицького р-ну (скульптор В. Гурман). На відкритті вступне слово виголосив виходець із села Геннадій Швидков.

У листопаді 1990 р. на честь 175-річчя з дня народження Т. Шевченка у селі Тюдові Косівського району було відкрито пам'ятник, який встановлений на місці зруйнованого у 1930 р., виготовили його львівські скульптори Василь і Володимир Одрехівські, архітектор Костянтин Малярчук. Із словами привітання виступили: голова обласної ради народних депутатів Микола Яковина, Зіновій Куравський, Іван Івасюк, Микола Никифорок та інші.

У 1991 році погруддя Т. Шевченка були відкриті у смт. Войнилові, селах Довговойнилівське (скульптор обидвох погрудь Онищенко) Калуського, Виспа, Григорів (скульптор М. Амбіцький), Світанок

(скульптор В. Ситник) Рогатинського; Верхній Вербіж, Марківка (автор І. Цюпа із с. Саджави) Коломийського, Кременці, Саджавка Надвірнянського, Дубівці (скульптура з кованої міді, автор – А. Басюк), погруддя встановлені за кошти з діаспори – від вихідців із села, у Задністрянську Галицького, Рудниках Снятинського (скульптори Микола Білик, Олександра Мацюк, архітектор А. Соєнко); Марківцях, Милуванні Тисменицького районів.

Фігури Т. Шевченка (у сидячій позі) встановлено у селах Середній Березів Косівського, Білі Ослави Надвірнянського, Козари Рогатинського (скульптор В. Сиротюк) районів.

Пам'ятник Т. Шевченкові (на повний зріст) урочисто було відкрито 25 серпня 1991 р. в с. Кліщівні Рогатинського району за участю автора пам'ятника – скульптора зі Львова Ярослава Мотики.

У червні 1991 р. в Івано-Франківську перед навчальним корпусом вищого професійного училища № 21 відкрито пам'ятник (молодий Шевченко), який споруджено на кошти учнів і викладачів училища. Ініціатор задуму – заступник директора з навчально-виховної роботи Б. Сущевський. Автор проекту – вже покійний скульптор Петро Сопільник. На урочистому зібранні виступили: відповідальний секретар обласної організації СПУ Ярослав Дорошенко, письменник Степан Процюк, учень ПТУ № 8 Сергій Суханов.

У 1992 році продовжувалося масове відкриття пам'ятників геніальному поетові. З участю духовенства різних конфесій відбувалися літературно-мистецькі вечори на його честь. Погруддя Т. Шевченка були відкриті в селах Глибівка Богородчанського, Вікторів Галицького, Сороки Городенківського, Студінка Калуського, Чорні Ослави (скульптор В. Гурмак) Надвірнянського, Підмихайлівці (скульптор В. Одрехівський), Черче (за проектом архітектора І. Чоля) Рогатинського, Нижній Струтин Рожнятівського, Джурів, Залуччя, Прутівка Снятинського, Добровляни (пам'ятник виготовив скульптор А. Басюк) Калуського районів.

Пам'ятники поетові (на повний зріст) були споруджені у Нижньому Вербіжі Коломийського району, Верховині, Снятині, Тисмениці.

У 1993 р. пам'ятники Т. Шевченкові відкрито в таких населених пунктах: Глибоке (скульптор В. Вільшук) Богородчанського, Потошиче (скульптор М. Лисаківський, архіт. П. Лемський) Городенківського, в м. Колодії (автори худ. О. Миханько, скульптор В. Римарук), Чагрові Рогатинського (автор проекту архітектор Володимир Сиротюк), Драгасимові, Любківцях, Попельниках (автор – львівський скульптор Смуриков) Снятинського районів.

У 1994 році були відкриті пам'ятники Т. Шевченкові в Богородчанах, Бурштині, Козині Тисменицького, Видинові Снятинського районів. (Автор обидвох скульптур – А. Басюк). Цього ж року було відкрито величний пам'ятник у центрі м. Надвірної (скульптор В. Гумак, архі-

тектор В. Черкас), в Старих Кутах та обеліски в Чернелиці Городенківського району (автор пам'ятника М. Мірошніченко), в селищі Солотвино (на відкритті виступали академіки В. Грабовецький та М. Стельмахович).

Село Космач Косівського р-ну. Тут у жовтні 1994 року урочисто відкрито коло Народного дому пам'ятник Шевченкові. Автор – львівський скульптор В. Гурмак. 5 000 доларів на спорудження монумента виділив уродженець Космача, мешканець американського міста Детройта Семен-Роман Кушнірчук. Право відкриття пам'ятника надали синові Семена – Миколі та голові осередку УРП О. Кушнірчукові.

У 1995 р. пам'ятники Кобзареві були відкриті в Черневі Рогатинського, Любківцях Снятинського районів.

У 1996 році пам'ятники Кобзареві були встановлені у с. Слобідка Городенківського, Мостище Калуського, Букачівцях, Колокольниках, Черневі Рогатинського, Залуччі Горішньому Снятинського, Слобідці Тисменицького районів. У Слобідці на урочистому відкритті пам'ятника в день 5-ї річниці Незалежності України виступав письменник, лауреат Національної премії ім. Шевченка С. Пушик.

У 1997 р. пам'ятники Шевченкові урочисто відкрито в м. Калуші (автор львівський скульптор Я. Скікун, калуський архітектор П. Макогін), Бабині Косівського району. Цей пам'ятник (під бронзу) за кошти селян виготовив скульптор із Городенки І. Яшан.

У 1998 р. величний пам'ятник Т. Шевченкові було відкрито у Серафінцях Городенківського, Трійці Коломийського районів.

У вересні 1998 р. в с. Акрешори Косівського р-ну відкрито бюст Шевченка, який подарували національно-демократичні сили с. Космача. Раніше цей пам'ятник стояв у Коломиї, але свого часу його зняли із постаменту і поставили бюст Леніна. В. Костюк із с. Годи-Турки передав погруддя в Космач, де його встановили біля Народного дому (13.07.1961 р.). Голова сільради Космача Палійчук отримав за це догану із занесенням в особову справу. Та пам'ятник не знімали аж до липня 1994 р., поки космачани не встановили новий. А це погруддя після реставрації передали селу Акрешори.

У 1999 році за кошти селян споруджено пам'ятник у с. Пшеничниках Тисменицького району та перенесено на нове місце у Галичі. У 2000 році відкрито і освячено пам'ятники у Старих Кривотулах, Чернолізцях і Єзуполі (автор В. Довбенюк) Тисменицького, Тучапи (14.10) Снятинського районів.

Всього в області споруджено близько 140 пам'ятників, 52 з яких знаходяться під охороною держави. Ім'я Шевченка на Прикарпатті носять три села, 6 селянських спілок, ряд підприємств і закладів культури, вулиці. Ці факти свідчать про всенародну шану Кобзаря, який боровся, щоб ми жили в щасливій “сім'ї вольній, новій”.

Література

1. Арсенич П. Пам'ятники Кобзареві. [До 165-річчя з дня народження Т. Шевченка] / П. Арсенич // Вперед. – 8 берез.
2. Арсенич П. Історія пам'ятника великому Кобзареві / П. Арсенич // Ленінська правда. – 1982. – 7 берез.
3. Арсенич П. Свідчення шани і любові [Про пам'ятники Шевченкові на Прикарпатті] / П. Арсенич // Комс. прапор. – 1984. – 17 берез.
4. Арсенич П. Пам'ятники Кобзареві / П. Арсенич // Рад. Гуцульщина. – 1984. – 8 берез.
5. Арсенич П. Пам'ятники поету [Т. Шевченкові на Прикарпатті] / П. Арсенич // Ленінська правда. – Снятин, 1986. – 8 берез.
6. Арсенич П. Пам'ятники Кобзареві / П. Арсенич // Червона долина. – 1987. – 10 берез.
7. Арсенич П. Пам'ятники Кобзареві / П. Арсенич // В сім'ї вольній, новій. Шевченківський збірник. – Вип.4. – К: Рад. Письменник, 1988. – С. 364-368.
8. Бабій В. Пам'ятник Кобзареві (в Серафінцях Городенків. р-ну) / В. Бабій // Тижневик Галичини. – 1998. – 20 серп.
9. Бурдуланюк В. На сторожі пам'яті / В. Бурдуланюк // Агро. – 1989. – №10. – С. 2-3.
10. Бурдуланюк В. М. Пам'ятники Т. Г. Шевченку на Прикарпатті / В. М. Бурдуланюк, О. А. Полянський // Тези обл. науково-практичної конференції, присвяченої 325-річчю заснування міста Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 1987. – С. 138-139.
11. Годованець М. Кобзар у Краснополі. (Про відкриття пам'ятника Т. Шевченку в Солотвині) / М. Годованець // Галичина. – 1994. – 23 листоп.
12. Грабовецький В. Скульптурна Шевченкіана Прикарпаття: Путівник / В. Грабовецький, Б. Грабовецький. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1989. – 24 с.
13. Гук В. Як в Іваніківці відкрили пам'ятник Т. Шевченкові [в 1965 р.] / В. Гук // Поліття. – 1994. – 9 берез.
14. Німенко А. Пам'ятники Тарасові Шевченку / А. Німенко. – К: Мистецтво, 1964. – 52 с.
15. Полек В. Т. Літературно-мистецькі місця Галича, Опілля і Бойківщини: Путівник / В. Т. Полек. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1989. – 24 с.
16. Полек В. Літературно-мистецькі місця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини: Путівник / В. Полек, Ю. Угорчак. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1989. – 24 с.
17. Полек В. Камінь Шевченка / В. Полек // Наука і суспільство. – 1972. – № 11. – С.39.
18. Полек В. Напис на скелі / В. Полек // Рад. культура. – 1961. – 22 січн. Те ж // Комсомольський прапор. – 1961. – 3 лют.

19. Полек В. Пам'ятник на Сокільській скелі / В. Полек // Жовтень. – 1989. – №7. – С. 132-133; Те ж // Прикарпатська правда. – 1989. – 29 січ.
20. Полек В. Пам'ятники великому Кобзарю / В. Полек // Прикарпатська правда. – 1970. – 14 лют.
21. Полек В. Пам'ятники Кобзарю / В. Полек // Прикарпатська правда. – 1961. – 8 лют.
22. Полек В. Пам'ятники Кобзарю / В. Полек // Вісті з України. – 1970. – 13 серп.
23. Савчук М. Тарас Шевченко на землі Коломийській / М. Савчук. – Івано-Франківськ: Галичина, 1991.
24. Угорчак Ю. Пам'ятники Великому Кобзареві / Ю. Угорчак // Комсомольський прапор. – 1990. – 8 берез.
25. Чабан Д. Монументи Т. Шевченку на Снятинщині / Д. Чабан // Голос Покуття. – 1998. – № 22, трав.
26. Ящук І. Свято у Черневі: [Відкриття пам'ятника Т. Шевченку, приурочене до 550-річчя села] / І. Ящук // Голос Опілля. – 1995. – 2 верес.
*Стаття надійшла до редакційної колегії 2.02.2014 р.
Рекомендовано до друку засл. прац. культури України Головатим М. І.*

MONUMENTS TO SHEVCHENKO IN PRYKARPATTIA

P. I. Arsenych

*Taras Shevchenko Scientific Society;
PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
History of Ukraine Department literature;
76000, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko str., 57*

The article highlights the history of building monuments to Great Kobzar in Prykarpattia on the basis of archival and published sources.

Key word: *Shevchenko, monuments, Ivano-Frankivshyna.*